

Betragtninger over differentieringen i landbruget og dets økonomi.

Af *Flemming Juncker.*

Sammenlignet med førkrigsårene har landbruget i de sidste år haft en 15 pct. større produktion ved mindre råstofimport og med et stærkt nedsat forbrug af arbejdskraft. Tilsvarende effektivitetsfremgang efter krigen har hverken handel, håndværk eller industri som helhed kunnet udvise. Dette forhold udlægges af mange på den måde, at landbruget opnår en forholdsmæssig væsentlig større indkomststigning end de øvrige erhverv, og derfor har landbruget gennem politiske »forlig« måttet betale forlods til dækning af samfundets fælles udgifter.

Prisbindingerne for visse af landbrugets eksportvarer ved salg på hjemmemarkedet er netop en sådan forlodsbetaling, hvorved landbruget subsidierer hjemmeforbruget af disse varer — en foranstaltning, som må synes stridende mod det almindelige ønske om forbrugets begrænsning.

Denne ekstra ydelse falder imidlertid sammen med stigende produktionsomkostninger, skærpet kreditbegrænsning, øgede skatter og for en del af landbrugets vedkommende tillige kornordningen med aflevering af visse mængder korn til fastsatte priser, væsentligt lavere end markedsprisen.

Disse forskellige foranstaltninger griber hårdt og hæmmende ind i landbrugets produktionsliv som helhed, men med stærkt uensartet virkning for hver enkelt landmand. Man har ved ydelsernes fastsættelse set på landbruget som et ensartet erhverv og benyttet gennemsnitstal. Der er ikke taget hensyn til de store variationer i høstudbytte og arbejdsfortjeneste, driftsforhold og etableringstidspunkt, der sammen med variationer i klima- og jordbundsforhold i landets forskellige egne betinger en meget stærk differentiering.

Danske landbrugs økonomi er underkastet store variationer.

Størstedelen af dansk landbrug ramtes i 1947 af en meget hård tørke, der medførte ca. 20 pct. for lille produktion og dermed direkte underskud for en stor del af Danmarks landbrugere. Når undtages enkelte jydsk egne, der ikke siden 1946 har haft noget tilfredsstillende vækstår, har størstedelen af dansk landbrug siden — og da særligt i 1949, 1950 og 1951 — haft klimatisk medbør, så gennemsnitshøsten her har ligget mindst 5 pct. over normalen.

Da udgiftsniveauet kun påvirkes lidet af høstens størrelse, og da 1948 ikke gav over middelhøst, ses det let, at medens 1947-underskudet i forhold til middelfproduktionen (118—120 mill. afgrødeenheder) endnu i de foreliggende regnskaber knapt er udlignet, vil det være let »statistisk« at vise, hvor voldsomt den gennemsnitlige danske landbrugers indkomst er steget procentvis fra ligningerne i 1948 og 1949 (et dårligt høstår kan påvirke 2 ligningsårs gennemsnit p. gr. a. variationer i regnskabsårets beliggenhed) til nu. Enhver med fornøden samvittighed over for tal må derfor indrømme, at landbrugets økonomi ikke med rimelighed kan bedømmes ud fra resultatet i et enkelt år eller to; der må en mindst 5 årig periode til, for at klimavariationerne kan udjævnes fornødent.

Det ville være ønskeligt, om Meteorologisk Institut engang ville foretage en statistisk-matematisk undersøgelse af klimavariationerne her i landet. Indtil der bevises andet, har man det indtryk, at de afgørende klimavariationer har en større bredde, f. eks. i Nordjylland end på Lolland-Falster, og at det nordjydske landbrug, der i forvejen arbejder med mere klima-følsomme jordbundstyper (let eller lav jord) end Lolland-Falster, derfor er udsat for langt større klimatisk betingede økonomiske variationer end store dele af det øvrige land.

Foruden den klimatisk og jordkvalitetsmæssigt betingede variationsbredde i dansk landbrug findes der individuelle variationer fra ejendom til ejendom i samme egn, der er langt større, end det almindeligvis forstås. Ikke-landmænd vil være tilbøjelige til at tro, at disse variationer i landbrugets økonomi foruden til etableringstidspunktet er særlig knyttet til variationerne i de enkelte landmænds dygtighed. Dette ville formentlig tildels være tilfældet, hvis man ved dygtighed alene forstod flid og nøjsomhed.

I de tilfælde, hvor dygtigheden fortrinsvis består i teknisk forståelse, fremsyn og evne til at bringe sit brug teknisk på højde med tiden, vil yngre landmænd ofte være så stærkt handicappede af landbrugets forældede realkreditforhold, at de gennem deres arbejde med utilstrækkelige kapitalmidler hindres i at udnytte de driftsøkonomiske fordele, som god likviditet kan give. Høje rente- og afdragsbyrder og deraf følgende forøgede skattebyrder vil for

relativt nyetablerede ofte hæmme mulighederne for selvfinansiering af det ønskede og nødvendige fremskridt i bedriften.

Forrentningsprocenten er ikke et rigtigt udtryk for landbrugets økonomi.

Det er derfor naturligt, at man særlig blandt landmænd vil finde stor uenighed om, hvorvidt landbruget bør være tilfreds eller utilfreds med sine økonomiske vilkår i dag. De ældre vil som regel være mere tilfredse end de unge; i nordjydske egne, hvor det sidste års høst har været under middel, og særlig i de egne, hvor man har haft 5 udprægede tørkeår i træk, vil der hos flertallet af landmænd være bitterhed tilstede over prisbindingsindgrebene, medens man i landets sydøstlige egne ikke føler samme trang til store protester. De heldigst stillede landmænd accepterer Det landøkonomiske Driftsbureauets forrentningsprocenter uden kritik, medens de mindre heldigst stillede finder højst berettigede indvendinger, spændende fra understregning af de manglende reservationer til fornyelser og nødvendig teknisk udvikling til direkte kritik af beregningsgrundlaget.

På det sidste område er det indlysende for alle, der tænker over det, at det må halte med sammenligningen til politisk brug, når et overskud pr. ha på 100 kr. i 1937—38 beregnes som 3,1 pct. af 3180 kr. og et på 329 i 1950—51 beregnes som 9,3 af 3546 kr. Et overskud på 329 kr. i 1951 er formentlig meget langt fra at være 3 gange så godt som at have 100 kr. i 1938. I samme tidsrum er industriens gennemsnitlige arbejds løn steget fra 100 til 230. Herefter skulle landbrugets stilling i 1950—51 altså kun være gennemsnitligt 43 pct. bedre end i 1937—38, svarende til, om man havde haft 3,1 pct. + 1,3 = 4,4 pct. i 1937—38.

Beregnet efter handelsværdien var landbrugets forrentningsprocent 3,6 i 1937—38 mod 6,3 i 1950—51; Driftsbureauets tal viser, at landbrugets handelsværdi pr. ha er steget mindre end almindeligt antaget, nemlig ca. 90 pct. fra 2800 kr. i 1938 til 5249 kr. i 1950, trods en stadigt løbende kapitalindsats, der alene for årene 1948—50 har udgjort 458 kr. pr. ha. Når hensyn tages til, at priserne på landbrugets driftskapital, som udgør ca. $\frac{1}{3}$ af handelsværdien i 1950, er blevet mere end tredoblet i værdi fra 1937 til 1950 og desuden efter krigen for maskinparkens vedkommende både udvidet og moderniseret, synes en kritisk gennemgang at vise, at værdien af den faste landbrugsejendom fra 1937 til 1951 højst er steget 50 pct.

En del heraf vil endda hidrøre fra grundforbedringer af jord og udvidelse af bygninger, altså fra et direkte kapitalindskud siden 1938, der dog næppe har kunnet holde mål med de krav, som den tekniske udvikling i perioden naturligt må stille til os. Den megen tale om overdreven prisstigning på landbrugsejendomme — opkapitalisering af gunstige prisrelationer etc. — kan således næp-

pe stå for en nærmere kritik, når det gælder dansk landbrug som helhed.

Det synes dog som om differentieringen mellem vore bedste og ringere egne og jorder giver sig udslag i en relativt stigende prisforskel for den del af handelsværdien, der knytter sig til den faste ejendom. På Lolland-Falster vil »gårdafklædning« næppe være lønnende i dag, medens det i Jyllands ringere egne altid har været og stadig er en god forretning på kort sigt at sælge besætning og inventar fra en velbesat gård. Den nøgne gård sælges altid forholdsvis lettere end den velbesatte, da retableringsudgiften normalt undervurderes. Den altovervejende del af en moderne landejendoms pris er baseret på goder, der må måles i løsørets salgsværdi og — i nogen grad — i retableringsværdi til nutidens arbejds lønninger (bygninger, veje, grundforbedringer etc.).

Vurderedes de sidstnævnte goder i dag til samme brøkdel af deres aktuelle retableringsværdi som i 1937, ville det formentlig vise sig, at den konstaterede jordværdiandel i en landejendoms totalværdi var en endnu mere tvivlsom størrelse i dag end i trediverne. Forholdet kan kort illustreres derved, at alene bygningsassurancesummerne i 1950 (med masser af underforsikring) lå højere end den samtidige handelsværdi for jord + bygninger.

Når Det landøkonomiske Driftsbureaus forrentningsprocent således beregnes på basis af den investerede kapital — handelsværdiens gennemsnit over 20 år (idet ca. 5 pct. af vore landejendomme årligt skifter ejer), kan dette måske være en brugbar beregningsmåde for den halvdel af danske landmænd, der købte ejendom i trediverne, men den er det afgjort ikke for de, der er blevet etableret efter krigen til markedets priser, medmindre vedkommende har fået en væsentlig del af kapitalen stillet gratis til rådighed fra anden side, f. eks. ved arv eller familiestart.

Den dygtige unge, der reelt har måttet låne sig frem (og han bør vel ikke lukkes ude?) og vil betale enhver sit, må i dag betale 7—8 pct. for en væsentlig del af sin investerede kapital og må ofte betale sine afdrag med 20—30 pct. større beløb end stipuleret (og godskrevet) på grund af indkomstskatten.

Det samme gælder mange af de forbedringer, han nødvendigvis må gennemføre. Selv om denne landmand forskånes for uheldige klimaudsving, måtte han i 1950—51 være dygtigere end gennemsnittet for at klare forpligtelserne. Og Det landøkonomiske Driftsbureaus gennemsnitslandmand er i forvejen dygtigere end Danmarks gennemsnitslandmand — hvor meget er svært at sige. Forholdet anerkendes almindeligvis i den offentlige debat og kan illustreres ved, at bureauets brug synes at ligge 7 à 8 pct. højere i beregnet handelsværdi end hele salgsstatistikens materiale.

Dette tyder på, at de undersøgte brug er væsentligt bedre forsy-

nede med bygninger og driftskapital end landets gennemsnit. Normalt har dette en højere forrentningsprocent til følge, hvilket vel også tyder på, at gennemsnitslandbruget i Danmark er underforsynet med kapital.

Med en normal rentefod i dag på ca. 6 og en erkendelse af, at det danske gennemsnitslandbrugs handelsværdi normalt ligger under dets retableringsværdi, må det synes samfundsøkonomisk betænkeligt, at vort landbrug i 1949—50 og 1950—51 — to år, der ligger 6—8 pct. over middelhøst — kun har indtjent godt 6 pct. af handelsværdien, uden at der forlods har været afsat visse beløb til de investeringer, der bliver nødvendige udover normal vedligeholdelse for at opretholde dansk landbrugs relative konkurrenceevne over for andre landes landbrug.

Hvis disse resultater tages som udgangspunkt for en politisk debitering af vort førende eksporterhverv til kredit for det øvrige samfunds konsumpotentiale, må man se i øjnene, at eventuelle ringere høstår vil kunne ryste Danmarks økonomi alvorligt, og at vi derved har søgt at klare øjeblikkelige vanskeligheder på bekostning af vor fremtidige konkurrenceevne og levefod.

Som vore andre produktive erhverv lider dansk landbrug også i dag under en stadig stigende kapitalmangel, der uddybes yderligere gennem vort forældede og utilstrækkelige realkreditsystem og accentueres af den almindelige kreditindskrænkning; financieringen af en fortsat produktionsforøgelse i en stor del af landbruget kan således i de kommende år forventes at støde på stigende vanskeligheder.

Når Det landøkonomiske Driftsbureauets offentliggjorte forrentningsprocent for 1950—51 — altså vedrørende høsten 1950 og med et udgiftsniveau, der er mere end et år gammelt — kan foranledige betydelige dele af den danske presse og offentlighed til deri at se en bekræftelse på rigtigheden af prisbindingsforlaget af april 1951, hvis virkninger tidligst vil kunne spores i regnskabsåret 1951—52, tyder dette på, at Driftsbureauets forrentningstal — der giver mange værdifulde detailoplysninger til landbrugets eget behov — er helt uegnet som grundlag for politiske afgørelser vedrørende forholdet mellem landbruget og det øvrige samfund.

Vil man i dansk politik fortsat driste sig til kunstige reguleringer af vort bærende eksporterhvervs økonomiske vilkår, er det formentlig uforsvarligt ikke at finde frem til nye og mere nøjagtige metoder til vurdering af landbrugets aktuelle økonomiske situation. Dels burde man søge landbrugets investeringsbehov grundigt belyst i relation til den tekniske udvikling, og dels burde man fastslå ad hvilke veje, dette behov indtil videre skal dækkes (selvfinansiering gennem skattefri afskrivninger og realkreditens modernisering). Endelig bør man formentlig erstatte Driftsbureauets disku-

table og til andet brug udformede forrentningsprocent med en standardkalkule, baseret på Driftsbureauets og evt. Det statistiske Departements standardtal for udgifter, middelhøst og råstofforbrug, suppleret og korrigeret med de aktuelle tal (revideret f. eks. hver 1. april og 1. oktober) for produktpriser, arbejds løn og andre udgifter — noget i lighed med den svenske jordbrugskalkule — et princip, der vist anvendes i alle andre moderne lande, hvor landbrugets økonomiske vilkår bestemmes ad politisk vej.

På grund af de store uligheder i dansk landbrugs produktionsvilkår — særlig demonstreret af yderpunkterne Lolland-Falster og Nordjylland — vil det sikkert være både naturligt og oplysende, om en sådan standardkalkule differentieredes efter såvel landsdele som driftsformer. De påtænkte indgrebs rækkevidde vil derved kunne overses på en mere forsvarlig måde end hidtil.

Stor forskel i variationsbredden fra egn til egn.

Til belysning af nogle typiske differentieringer i dansk landbrugs økonomi gøres nedenfor et forsøg på dels at undersøge visse egnsvariationer, dels at anslå nogle variationer fra ejendom til ejendom under ensartede vækstforhold. Variationerne efter brugsstørrelse søges holdt uden for denne undersøgelse, idet de i modsætning til de andre har social-politisk aktualitet og desuden siden de sidst offentliggjorte regnskaber gennem kornordningen har været grundigt i støbeskeen; desuden kompliceres de i høj grad gennem et meget uheldigt samspil mellem høstudbyttet og kornordningen derigennem, at en lille høst giver en lav gennemsnitspris (afleveringsprisen), medens et gunstigt vejrlig giver en stor høst til høj gennemsnitspris (meget frihandelskorn).

Kornordningens eksistens vil derfor stærkt forøge den økonomiske variationsbredde i dansk landbrug og dermed gøre politiske foranstaltninger, der måske ville være forsvarlige for landbrugets gennemsnitstilfælde, yderligere uberegnelige og uretfærdige i mange enkelttilfælde. Endelig virker kornordningen som en opfordring til husdyrholdets formindskelse — en tendens, der kan risikere at gøre dansk landbrug mere konjunkturfølsom i den første fase af den lavkonjunktur, der kan ventes, dersom oprustningskonjunkturen forhåbentlig snart ebber ud, når og hvis den har nået sit mål.

Som typiske egnsvariationer i dansk landbrug vil det være naturligt at vælge de sydlige øer som repræsentant for Danmarks gunstigste landbrugsforhold med den bedste jord, den længste og varmeste, frostfrie periode og de mindste klimavariationer; det nordlige Jylland som repræsentant for den ringere, mere varierende, ofte lette og lave jord, den korteste vækstperiode og de tilsyneladende største nedbørsvariationer i landet — på grund af jordbundstyperne oftest mere skadelige i begge ekstremer end

andetsteds i landet; til sammenligning anføres bureauets gennemsnitstal for dansk landbrug.

Som en underafdeling af de nordjydske landbrug anføres yderligere tal fra de himmerlandske landboforeninger, der vel repræsenterer den ringere halvdel af Nordjylland. Både Himmerland og de sydlige øer dækker over betydelige variationer, hvor der kommunevist vil kunne konstateres en væsentlig større spændvidde i vilkår end her angivet.

I omstående tabel fremsættes således tal, der er karakteristiske for de landbrugsøkonomiske variationer i Danmark i 1950—51.

Af tabellen fremgår tydeligt ulighederne mellem Danmarks bedste og ringeste egne, kollektivt betragtet. Medens de ringeste egne netop kan svare normal rente af den »investerede« kapital (hvilket ca. svarer til fuld rente af løvsørekapitalen $\frac{1}{2}$ af halvdelen af den faste ejendoms handelsværdi, hvilket sidste nok ligger ret nær de aktuelle prioriteringsforhold i Danmark), har de sydlige øer et betydeligt overskud til investering og modernisering. Det ses endvidere, at husdyrprodukterne spiller en des mere dominerende rolle for indtægterne, og at overskudet er en des mindre del af omsætningen (variation fra ca. 10 til 20 pct.) des ringere, vilkårene er.

Som konsekvens heraf ses det (a), at f. eks. en 5 pct. relativ prisbinding af husdyrproduktpriserne (for nemheds skyld set under iøvrigt uforandrede forhold) halverer overskudet i de ringeste egne og kun reducerer det med 14 pct. i de bedste.

Endvidere ses det (b), at en nedgang i høstudbyttet på 5 pct. (til godt middelhøst) som isoleret fænomen vil ca. halvere overskudet i de ringeste egne og kun reducere det med 25 pct. i de bedste. Det er her værd at erindre sig, at netop Nordjylland (Vendsyssel og Himmerland) i indeværende høstår på grund af tørke har avlet ca. 25 pct. mindre korn og ialt ca. 15 pct. færre afgrødeenheder end i det regnskabsår, hvis tal her behandles.

Den forværring i rentabiliteten, som kornordningen yderligere medfører for egne med ringe kornhøst (lavere gennemsnitspris) sammenlignet med de begunstigede egne (højere gennemsnitspris på grund af mere frihandelskorn) og som yderligere accentueres ved det påtvungne indgreb i normalt ikke-kornsælgende egne produktionsvaner, belyses ikke i denne forbindelse, da det virker så uens for de forskellige ejendomsstørrelser.

Under c) er det yderligere antydnet, at en lignende ensidig virkning som for a) og b) vil fremkomme, hvis udgiftsniveauet som helhed forrykkes 5 pct. opad i forhold til indtægtsniveauet, eller hvis indtægtsniveauet skulle falde relativt 5 pct. af andre årsager end a) i forhold til udgiftsniveauet. Dette kan ske i de ringere egne alene gennem et mund- og klovesygeangreb, og for landet som hel-

Regnskabstal for nordlige Jylland og de sydlige øer.

	Himmerland efter Foren. af jyske Ldbi.	Nordjylland efter Drifts- bureauet	Danmark i gns. efter Drifts- bureauet	De sydlige øer efter Drifts- bureauet
Forrentningsprocent af »investeret« kapital	5,7	7,5	9,3	11,1
» » handelsværdien	3,8*	4,8	6,3	7,0
Handelsværdi pr. ha	3900*	4375	5249	7038
»Investeret« kapital pr. ha	2465	2806	3546	4473
Bruttoindtægt pr. ha fra husdyrhold	1325	1682	1668	1410
» » » andre kilder	127	131	423	1051
» » » ialt	1452	1813	2091	2461
Udgifter pr. ha af gældfri ejendom	1312	1603	1762	1964
Nettoudbytte pr. ha af gældfri ejendom	140	210	329	497
5 pct. af »investeret« kapital	123	140	175	224
a) Nettoudbytte pr. ha (af gældfri ejd.), hvis hus- dyrbrugsindtægterne reduceres med 5 pct.	74	126	245	426
b) Nettoudbytte pr. ha (af gældfri ejd.), hvis pro- duktionen forringes med 5 pct. og udgifterne er konstante	67	119	224	374
c) Nettoudbytte pr. ha (af gældfri ejd.), hvis ud- giftsniveauet øges 5 pct. og indtægtsniveauet er konstant	74	130	251	399
d) Nettoudbytte pr. ha (af gældfri ejd.), hvis a), b) og c) indtræffer samtidigt (således at a virker uafhængigt af c)	÷65	÷45	53	205
Forrentningsprocenten af investeret kapital under forudsætning af d)	÷2,6	÷1,6	1,5	4,6
Forrentningsprocenten af handelsværdien under forudsætning af d)	÷1,6	÷1,0	1,0	2,9
Nettoudbytte ved 10 pct. indtægtsforøgelse + 20 pct. udgiftsforøgelse	23	71	186	351

* Da der hos Foreningen af jyske Landboforeninger kun er opgivet investeret kapital, er handelsværdien for Himmerlands vedkommende beregnet proportionalt med Nordjylland efter Driftsbureauet, hvilket formentlig giver lidt for lav værdi og derfor lidt for høj forrentningsprocent.

hed synes det at kunne ske derved, at udgiftsniveauet i 1951—52 tenderer mod at blive 16—20 pct. højere end i 1950—51, medens produkternes pris (stadig bortset fra det nu uberegnelige kornsalg) ikke synes at blive mere end 8—10 pct. (smør og bacon ca. 7 pct.) højere.

Af differencen på de 8—10 pct. kan formentlig de 4 à 5 pct. debiteres prisbindingerne på husdyrprodukterne og resten den almindelige ugunstige udvikling af vor udenrigshandels prisrelationer. Suppleret med mund- og klovesygens virkninger nås sandsynligvis for 1951—52 en samlet relationsforskydning mellem udgifts- og indtægtspriseniveauerne på ca. 10 pct.

De mindst begunstigede egne rammes hårdest.

Summeres virkningen af faktorerne a), b) og c) som under d), bringes de ringere egne direkte over til negativ forrentning, medens forrentningsprocenten for dansk landbrug som helhed i gennemsnit kan falde til 1 à 1,5, og de begunstigede egne når endog ned på under 5 pct.

Medens effekt c endnu ikke nøjagtigt kan fastslås, er effekt b (nedgangen i høstudbyttet) allerede konstateret i indeværende høstår i Nordjylland i en sådan udstrækning (14—15 pct.), at dette alene vil fremkalde en udbyttenedgang til de under d) nævnte størrelser, der formentlig inden driftsårets udgang yderligere vil påvirkes af andre negative faktorer.

På baggrund af, at dansk landbrug fra 1949 til foråret 1951 har været i stand til gennem sin stigende produktion til — i forhold til vort øvrige prisniveau — faldende priser at opfange en betydelig del af den udefra kommende inflation og dermed mildne dens virkning hos os sammenlignet med de fleste andre vesteuropæiske lande, synes det at have været lidet velovervejet, at man i foråret 1951 lovmæssigt bandt landbruget til at yde en yderligere inflationsopsugning, netop ved begyndelsen til et landbrugsår, hvor i hvert fald en væsentlig del af dansk landbrug — særlig Nordjylland — ikke vil være i stand til at bære denne byrde uden at skade den fortsatte mulighed for produktionsstigning, d. v. s. evne til fortsat inflationsbekæmpelse.

Hvad dette evt. kan komme til at betyde, hvis nye uheld støder til vort samfunds skrøbelige økonomi, får man bedst en følelse af, hvis man prøver at beregne, hvor Danmarks valutabalace havde været henne uden landbrugets — af vore nationaløkonomer og politikere uventede — stærke stigning i produktionseffektivitet pr. beskæftiget person gennem de sidste år og uden de sidste års stærkt forøgede produktion i tre gode høstår — bedre end vi til stadighed har lov til at vente dem fra naturen — men ikke bedre end, hvad dansk landbrug hurtigt gennem forøget investering og

tekniske fremskridt kan gøre til norm, hvis det blot får lov. Man bør erindre, at det ikke mindst er Jyllands ringere landbrugsegne, der i de sidste årtier gennem stadige investeringer har bidraget til stigningen i Danmarks landbrugsproduktion.

Inden følgerne af en økonomisk landbrugspolitik, der evt. siden måtte vise sig at være forfejlet, skal diskuteres, vil det være naturligt — efter at det oven for er forsøgt at kaste lys over egnsvariationerne — at se lidt nærmere på variationerne fra ejendom til ejendom inden for de samme egne.

Store variationer fra det ene landbrug til det andet.

Som det ene yderpunkt — til den gode side — vil vi ikke vælge den gældfri landmand, som jo stadigvæk eksisterer, og som — hvis han ikke moderniserer sin ejendom — vil være et så sparsomt gemyt, at han let klarer sig for den af Driftsbureauet beregnede driftslederløn og altså kan være nogenlunde tilfreds med en forrentningsprocent på 0. Vi vil være flotte og tage en landmand med en gæld på ca. 33 pct. af handelsværdien, formentlig svarende til gennemsnittet af velkonsoliderede danske landmænd. Er renter og afdrag heraf ialt 5 pct. ($4\frac{1}{2}$ i rente), bliver ydelsen 1,67 pct. af handelsværdien, hvilket for de sydlige øers vedkommende vil sige ca. 120 kr. pr. ha og for Nordjylland 74 kr. pr. ha.

I 1950—51 ville der for denne landmand have været henholdsvis 377 kr. og 166 kr. pr. ha tilovers til ejendommens tekniske vedligeholdelse (udover de af Driftsbureauet beregnede amortisationer) og forbedringer + indkomstskat af disse forbedringer. Der er næppe stor forskel i dette behov fra de sydlige øer til Nordjylland, og da Driftsbureauets tal viser, at dansk landbrug i 1950—51 nyinvesterede 178 kr. i grundforbedring, bygninger og inventar samtidig med, at den bogførte besætningsværdi mindskedes med 6 kr. (1 pct.), har der altså selv for brug af denne kategori i Nordjylland ikke kunnet indtjenes de fornødne midler til nyinvesteringer på linie med gennemsnittet i dansk landbrug.

Ser vi derimod på den nyetablerede landmands økonomi, tegner billedet sig helt anderledes. Han har købt ejendommen til handelsværdien og må — hvis han ikke har arvet, hvad vi jo ikke må stille som et krav — forrente denne værdi med gennemsnitlig mindst 6 pct. (bankrenten er i dag ca. $7\frac{1}{2}$ pct.) — det er 422 kr. pr. ha på de sydlige øer og 260 kr. i Nordjylland, og allerede dermed er gennemsnitsnettoudbyttet i Nordjylland overskredet.

Skal der svares 5 pct. afdrag — og dette er formentlig lavt ansat — af halvdelen af handelsværdien (over de offentlige lån), bliver dette henholdsvis 175 kr. og 110 kr. pr. ha, og gennemsnitsnettoudbyttet på Lolland-Falster er dermed overskredet. Afdragsbeløbet skal indkomstbeskattes oven på den øvrige indtægt og vil

derfor — fradragsretten medregnet — ofte komme op på 25 pct. af afdragsbeløbet, 44 kr. og 27 kr. pr. ha.

Vi er herved nået til, at sydhavsboen skal tjene 641 kr. pr. ha og nordjyden 397 kr., før de kan tænke på at investere i den modernisering af bedriften, som det netop burde være naturligt for den unge nyetablerede landmand at foretage. Skal moderniseringen blot foregå med samme takt som i det gennemsnitlige landbrug, øges kravene til udbyttet med 170 kr. — og mere endnu, hvis forbedringerne indkomstbeskattes konsekvent, som det synes at være skattemyndighedernes ønske.

Dette ønske er egentlig ejendommeligt og ulogisk, da en landejendoms handelsværdi som bekendt langt fra normalt forøges med de beløb, en dygtig landmand investerer i forbedringer. — De må i realiteten afskrives med det samme for størstedelens vedkommende, hvis de betragtes uafhængigt af evt. konjunkturstigning; dette forhold er i sig selv en understregning af landbrugets principielt marginale natur.

Hvis et dansk landbrug af gennemsnitsstørrelse opbygges og udstyres i overensstemmelse med sagkundsskabens forskrifter og til gængse arbejdsariffer for organiserede fagarbejdere, og med tilfredsstillelse af alle krav, som offentlige myndigheder almindeligvis stiller, vil det ikke være muligt for en gennemsnitlig dansk landmand på normal arbejdstid at opnå samme timebetaling som andre erhverv og samtidig forrente og amortisere den investerede kapital — endsige være i stand til at følge med i tidens tekniske udvikling. Det illustreres i det daglige af priserne for oprettelse af nye statshusmandsbrug, og at det også gælder for større ejendomsstørrelser ses deraf, at omkostningerne ved at bygge moderne solide stalde med siloer o. m. a. pr. storkreatur i dag løber op i ca. 2400 kr., hvortil kommer storkreaturets værdi på ca. 1200 kr.

Da den danske husdyrbestand ligger på godt et storkreatur pr. ha landbrugsjord (dette gælder også for Nordjylland) ses det altså, at alene de med husdyrholdet forbundne kapitaler efter dagspris udgør ca. 3600 kr. pr. ha — 80 pct. af landbrugets handelsværdi i Nordjylland og 70 pct. af dansk gennemsnitslandbrugs handelsværdi. Når dertil kommer værdien af beboelsen, andre bygninger, maskiner og inventar, grundforbedringer, veje og meget mere, er der end ikke plads til nogen jordværdi inden for en normal velbesat landejendoms handelsværdi.

Skal dansk landbrug bevare sin del af Danmarks realværdier ved at amortisere alle sine værdier til dagspris og aflønne sine udøvere efter de regler, der anses for normale i andre erhverv, slår de nuværende produktpriser næppe til selv i de gode egne. Hvis man hævder, at landbruget ikke har krav på at få disse værdier forrentet eller afskrevet til genanskaffelsesprisen, må man se i

øjnene, at store dele af dansk landbrug uden at forøge sin gæld kun kan opretholde sin realkapital og udvikle sin konkurrenceevne, hvis dets udøvere arbejder længere tid eller til en lavere fortjeneste end landets øvrige indbyggere.

I mange tilfælde vil vore landbrugsproblemer netop løses på denne måde til ære for de, der vil og kan. I en lang række andre tilfælde — hvor ingen har ret til at rette bebrejdelser — vil en utilfredsstillende rentabilitet ikke føre til, at folk må gå fra ejendommene, men til at landbrugets realkapital langsomt opspises gennem manglende vedligeholdelse eller modernisering — besætningsreduktioner — eller blot gennem langsommere teknisk fremgang end hos vore konkurrenter. Alt dette vil måske foregå stiltørdigt og uden at falde i øjnene på udenforstående eller — meget ofte — uden at landmændene selv gør sig klart, at deres status målt i reelle værdier stadigt forringes. Besætningsreduktionerne kaldes ofte med et pænt ord »overgang til kvægløst landbrug« o. s. v. Løses vanskelighederne ved vedligeholdelse og udvidelse af landbrugets realkapital ved en generel gældsforøgelse (ud over de unges etablering), vil det blot sige, at landbruget derved tærer på kapitalelementer, som det øvrige samfund har meget hårdt brug for.

Det sidste tiårs prisstigning, der i alt væsentligt er påtvunget os udefra, har medført en stor forringelse af obligationsejernes og mange andres formuevilkår. Det kan — i retfærdighedens og demokratiets navn — se fristende ud gennem prisbindinger og andre indgreb at nivellere bruttoavancerne nedad for de af prisstigningen begunstigede landejendomsbesiddere.

Men går reguleringerne for en væsentlig del af vort landbrug så vidt, at der ikke gives dækning for de reelle omkostninger til dagspris, sker der, til fordel for konsumet, en regulær forringelse af samfundets realkapital, ikke mindst under dårlige kreditforhold som de nuværende. Hverken landbrugets forældede realkreditsystem eller bankerne er i stand til at imødekomme landbrugets lånebehov i dag. At en betydelig del af dansk landbrug — bl. a. husmandsbrugene — må løse problemet ved at acceptere en underbetaling af deres arbejdsindsats er ubilligt; at den unge landbruger ikke kan klare sig, når han etablerer sig på lånebasis til landets aktuelle rentefod og til en ejendomspris, der ofte er mindre end bygnings- + løsoreværdi, er lige så ubilligt.

Altid farligt at gribe regulerende ind i et erhvervs prisforhold.

Med de store variationer i dansk landbrugsøkonomi — dels egnsvis og dels fra ejendom til ejendom efter etableringstidspunktet m. m. — og med de politiske indgrebs tendens til at uddybe disse variationer — forøge variationsbredden — må det derfor anses for uhyre farligt og forbundet med stort ansvar at gribe politisk regu-

lerende ind i landbrugets prisforhold til fordel for andre samfundsklasser. Man har hidtil — når indgreb gjordes — dårligt kunnet overse de økonomiske forhold for hele periodens varighed, og man kan ikke ved rigsdagsbeslutning garantere en god og ensartet høst landet over.

Tager man fejl i sin vurdering eller svigter høsten over større eller mindre dele af landet, kan der ske uoprettelig skade — ikke alene for flittige samfundsborgere — men måske lettest og med de værste følger på store dele af vort samfunds produktive kapital og dermed på vor fremtidige konkurrenceevne. Man vil derved netop nå til at fremme det, som regeringen ved sin tiltrædelse ønskede at standse — at vi forbrugte for stor en del af vor produktion; man subsidierer befolkningens forbrug ikke alene på bekostning af vore eksportvarer, men — hvad værre er — på bekostning af vor realkapital og dermed af vor fremtidige indtjeningssevne.

Man kan midlertidigt forbedre vor valutabalace ved gennem relativ kreditindskrænkning at formindske varelagre og produktion og forøge vor udenlandske importkredit, vi kan eksportere en del af vort produktionsapparat (besætningsreduktion) — det kan se fint ud på papiret — men realiteten er en forringelse af vor økonomiske position. Det statistiske Departement har opgjort forringelsen i besætningsværdier til 156 mill. kr. i 1951.

Er de politisk betingede prisreguleringer årsag til særlige vanskeligheder for visse egne eller dele af dansk landbrug — f. eks. som det i indeværende høstår er tilfældet i størstedelen af Nordjylland — skaber man bitterhed og »system«-fjendtlighed af stor styrke. Fra gammel tid har nordjyderne været kendt for deres bestemte følelser over for politiske indgreb, der forekom dem urimelige. Jo større en befolknings evne er til at improvisere — til at klare uafvendelig modgang — des mere bitter er den i sin reaktion mod politisk bestemte vanskeligheder, der påføres dem ved andre samfundsorganers mangel på forståelse af dens forhold.

Det burde være en naturlig erkendelse, at betydelige dele af Danmarks landbrug — og da særlig af Jyllands — er af marginal eller submarginal natur, og at det — så længe landbrugsproduktionen er altafgørende for Danmarks samlede økonomi — er højst betænkeligt af politiske grunde til fordel for andre samfundsklasser at gribe ind i den naturlige balance, da man i givet fald ikke vil være i stand til at værne landbruget mod udefra kommende vanskeligheder. Det vil være kortsynet i dag at undergrave de økonomiske og ikke mindst psykologiske reserver, der — mod alle odds — igen i givet fald vil kunne bringe Danmarks økonomi frelst gennem en udefra kommende rigtig krise.

Efterskrift.

Det vil være naturligt at uddybe ovenstående betragtninger med at se lidt på landbrugets skatte spørgsmål. Som bekendt er dette med den stadigt øgede skattebyrde ved at udvikle sig til en af de største årsager til misforståelser mellem land- og bybefolkningen, fordi man drager sammenligninger mellem ensbenævnte udtryk for principielt dybt forskellige forhold. For lønmodtageren er indkomstskatten normalt den eneste direkte skat, og den kan fastslås med betydelig objektivitet. Selv om den for de fleste kompenseres ved lønnens fastsættelse og pristalsreguleringen og altså er en slags forudsætning for lønnens størrelse, føles den subjektivt meget hårdt, fordi pengene først udbetales og straks efter inddrages igen i skat; hele den ureflekterede latente utilfredshed med lønniveauet mobiliseres derfor som bitterhed ved hver skattetransaktion eller blot tanke på, hvad der skal betales i skat.

Gennemtænker man Danmarks summerede produktivitetsunderskud siden 1931 i sammenligning med de økonomisk mest fremskredne lande, og overvejer man den konsekvens, dette direkte og indirekte må have på vort lønniveaus fastsættelse på et for lavt niveau i forhold til den vestlige verdens tekniske fremskridt i almindelighed, må bitterheden forekomme højst naturlig — ikke mindst hvis man undersøger forholdene for vore højere offentlige lønninger, der ikke har fået procentvis dækning efter pristallet og ydermere er nået op i en højere skatteprogressionsklasse end svarende til grundlaget for pristalsberegningen. I forvejen var Danmarks højere lønninger alt for lave sammenlignet med andre landes.

Hvis den berettigede bitterhed over disse forhold for en væsentlig del sublimeres over i en ureflekteret mistillid til de frie erhvervs, specielt landbrugets — uundgåeligt på subjektive skøn hvilende — beregninger af den skattemæssige indkomst, bliver konsekvensen en så stor psykologisk belastning af forholdet mellem lønmodtagerne og de direkte producerende erhverv, at disses evne til direkte og indirekte at aflønne den anden part stadig vil svækkes gennem politisk flertalspres mod de frie erhverv, som vi allerede har set det gennem prisbindingslovene, ændrede skatteregler og for vidtreden priskontrol på en række ret tilfældige industrielle områder.

Følgen er en stadig udmarvning af vore frie erhvervs kapitaldannelse og følgende evne til at holde Danmark teknisk på højde med omverdenen. Den sekundære følge bliver en yderligere relativ svækkelse i vort erhvervslivs evne til fremtidig aflønning af dets egne og samfundets lønmodtagere — en skrue uden ende.

Det må derfor være galt at søge erhvervsdrivende med store inexact bestemte kapitalbevægelser og investeringskrav beskattet

efter samme regler som lønmodtagere. Ligheden kan kun blive rent overfladisk, og den bristede illusion om dens eksistens kan kun forbitre. En dybtgående skattereform synes uomgængelig nødvendig.

Det gamle beskatningssystem på landet — hvilende på ejendomsskatterne alene — var rationelt for sin tid og ville vel være det endnu. Ved indkomstskattens indførelse bevarede ejendomsskatterne på et nyt grundlag (ejendomsskylden) med mindre vægt end før, medens resten af skattebyrden lignedes efter indkomst. Med den skatterne iboende tendens til stadig vækst har vi nu mere end genoprettet ejendomsskatternes fulde byrde, og landbruget må samtidig bære indkomstskatterne efter samme princip som lønmodtagerne. Professor *Jørgen Pedersen* har vist, at driftsbureaufamilien med samme indkomst som pristalsfamilien langt fra slipper med mindre personlige skatter end denne.

Lønmodtagerens indkomst kan oftest opgøres nøjagtigt — landbrugerens kan det aldrig. I en normal landbrugers selvangivelse indgår forbruget som en subjektivt skønnet størrelse. Landbrugeren vil, oftest i god tro, skønne denne størrelse noget lavere end det objektivt rigtige (hvis sådant findes), og ikke-landbrugeren vil lige så naturligt skønne, at den er større; usikkerheden i dette skøn er dog i sine konsekvenser en ringe størrelse sammenlignet med den samlede skattebyrde, hvori ejendomsskatterne indgår med størstedelen, og især er den ringe i sammenligning med al den både subjektive og objektive usikkerhed i ansættelsen af den del af landbrugerens indkomst, der ikke vedrører forbruget, men får udtryk gennem statusopgørelsen, der sammen med forbrugsskønnet udgør grundlaget for landbrugerens normale skatteansættelse.

Lønmodtagerne og landbrugerne taler to forskellige sprog, når der tales om skatter; for de første ligger det altafgørende i indkomstens nøjagtige opgørelse — for landbrugeren er dette en lille detalje i helheden og overskygges helt af andre synspunkter. For det første er han overbevist om, at man lever langt billigere på landet end i byerne — der stilles mindre krav til klædedragten — en række af byernes goder og fristelser findes ikke på landet — og endelig bevirker de betydelige rester, der endnu findes af naturaløkonomien, at rede penge spiller en mindre rolle i dagliglivet på landet end i byen.

De skattemæssige problemer for landmanden er først og fremmest de for hvert år stigende ejendomsskatter, der hviler som en prioritet i gården, nu større end de normale prioriteter — samt statusopgørelsens konsekvenser. Det var tidligere i vid udstrækning praksis, at forbedringer på jord og bygninger, udskiftning af udslidte maskiner med nye og bedre etc., betragtedes som driftsudgifter — altså i regnskabsmæssig terminologi — afskrevendes med det samme. Dette var en naturlig konsekvens af, at det spidsfin-

dige — og et detaljeret bogholderi forudsættende — almindelige afskrivningssystem ikke egnede sig for landbruget. Det er yderligere i dybeste overensstemmelse med landbrugets principielt marginale natur, idet alle kendere af landbrugets økonomi vil være enige i, at, bortset fra konjunkturændringerne, påvirkes et landbrugs salgsværdi og specielt ejendomsskyld — selv i det lange løb — kun med en brøkdel af det, der investeres i det i form af bygninger, grundforbedringer og maskiner. Kommer forbedringen en dag frem som øget fri indkomst af gården, vil det jo til den tid blive beskattet.

Når Sveriges industri til gavn for landet er blevet moderniseret stærkt i de senere år gennem de fremsynede regler om frie afskrivninger, synes det også naturligt at bevare dette princip i dansk landbrug og snarere udvide det til vore andre erhverv. At pålægge landbruget et detaljeret afskrivningsbogholderi med alle dets øvrige forudsætninger vil direkte gennem landbrugernes tids- og irritation m. m. virke hæmmende på produktionen og vil indirekte skade landbrugets modernisering endnu mere gennem de forøgede kapitalkrav, som det bogføringsmæssige afskrivningssystem gennem den øgede indkomstbeskatning må stille til enhver forbedrings udførelse.

Ved et jævnt, moderat tempo i forbedringerne og når afskrivningssystemet har virket i 10 år, er forskellen mellem de to systemer måske ikke så stor. Men landbrugets forbedringer sker normalt ikke jævnt, men netop stødvis efter vejrligs- og verdenskonjunkturerne, og da det bogføringsmæssige afskrivningssystemets pludselige indførelse er ensbetydende med skattemæssig konfiskation af en væsentlig del af de beløb, der i en levende produktionsvirksomhed stadig bør investeres for at holde konkurrenceevnen vedlige efter tidens krav, er det højst naturligt, at landbrugere i stor udstrækning reagerer — mere eller mindre instinktivt — mod ligningsmyndighedernes, af folkestemningen yderligere aktiverede, bevidste forsøg på at gennemtvinge det almindelige afskrivningssystem. Ikke bogføringstrænede landbrugere savner oftest de øvrige erhvervsbranchers viden om og evne til at udnytte afskrivningsmulighederne på en række andre områder, hvor den detaljerede bogføring, rigtigt udnyttet, kan give betydelige fordele i statusopgørelsen.

Kravenes kollektive gennemførelse over for dansk landbrug vil — som så meget andet i nutidens lovgivning og økonomiske leve-regler — blot begunstige de, der har evne til at klare sig med fiduser og regnskabsmæssige påhit — alle fuldt lovlige — medens det vil gå ud over de, der blot forstår at passe deres næringsvej, i dette tilfælde landbrugsproduktionen.

Konsekvenserne af ændringerne i ligningspraksis over for land-

bruget har næppe været grundigt gennemtænkte på forhånd; bliver de det, bør man vel erkende, at vi er helt på vildspor også på dette område, og at en omlægning af skattesystemet er nødvendigt, ikke mindst af hensyn til landbruget.

Indkomsten, som den nu defineres, er for lønmodtageren og den erhvervsdrivende af helt forskellig natur og kan derfor ikke »lignes« på samme måde. Lønmodtagerens indkomst skal i det væsentlige anvendes til forbrug med en vis reservation, evt. i forbindelse med egen boligerhvervelse eller evt. selvpensionering, principper, som social- og skattepolitikken burde støtte i stedet for som nu at modarbejde. Den selvstændige erhvervsdrivende skal, foruden at dække det samme som lønmodtageren, sørge for sin virksomheds forsyning med fornøden kapital til fortsat tidssvarende liv og vækst; det er det, vi alle skal leve af i fremtiden.

Vort lands økonomiske udvikling i de senere år har været hård mod den passive kapitaldannelse — opsparingen i kr. og ører. Prisstigningen har gjort den mindre tiltrækkende, den progressive beskatning har særlig ramt de, der havde den største evne; priskontrol og andre prisregulerende indgreb har mindsket erhvervenes mulighed for opsamling af reserver til virksomhedernes fornyelse og udbygning; aldersrentens specifikke form har straffet en del af befolkningen for opsparing til alderdommen, og endelig virker vor nuværende form for statsstøtte til boligbyggeriet som en negativ opsparing gennem differencen mellem udlånsrenten og den rente, til hvilken staten må låne. Den tekniske udvikling stiller krav til et stadigt stigende investeringstempo, både i landbrug og industri, og med den nuværende kreditindskrænkning (forstærket gennem konsekvenserne af den manglende passive opsparing) og landbrugets forældede realkreditsystem, henvises landbruget officielt til at klare sit behov for aktiv investering gennem selvfinansiering.

Hvis skattesystemet ikke muliggør dette gennem rimelige skatte-regler, der også tager hensyn til forholdene, som de er i den mindre begunstigede del af dansk landbrug, kan det hurtigt få alvorlige følger.

Særlig urimeligt virker for lønmodtageren en sammenligning med den selvstændige landbruger i de tilfælde, hvor dårligt vejrlig eller andet uheld, som ingen kan garantere landbruget imod at blive udsat for, fører til, at større landbrugere med fuld ret deklarerer underskud og slipper for indkomstskat. For en større landbruger ligger udsvingene fra år til år i driftsresultat ofte i en højere størrelsesorden end indkomstniveauet i normale år. Ofte tvinges landbrugeren af den forringede høst til besætningsreduktioner, der likviditets- og skattemæssigt kan virke udjævnende på tabet, og han fortsætter ved formueforbrug sin normale levevis som tidligere, vel vidende, at landbrugets forhold ikke afgøres af et enkelt år,

men må ses over en længere periode. Indkomstskattens bortfald betyder for landbrugeren kun en relativt ringe ændring i hans skattebyrde, mens lønmodtageren, der udefra hører om forholdet, ud fra sit ukendskab til forholdene med subjektiv ret forarges.

Også for landbruget synes fremtidens rationelle skatteordning derfor at måtte blive en beskatning af det arbitrære forbrug, enten — hvad der vel er administrativt lettest — alene som indirekte beskatning, eller ved at man »ligner« forbruget i stedet for indkomsten og beskatter det stærkt progressivt med et beskedent forbrug pr. familiemedlem som skattefri basis. Man kommer herved udenom fradragsretsproblemet — beskatter den, der forbruger af sin formue — opmuntrer til sparsommelighed og til større arbejdsindsats, samt giver såvel den passive som den aktive kapitaldannelse den stimulans og de på langt sigt gunstige vilkår, som er en livsbetingelse for os, hvis vi ikke skal ende som et balkanland efter at have slagtet vor velstand i gensidig misundelse.

Hvorfor ikke i stedet stræbe efter formuebesiddelsens demokratisering, når vi dog er nået til erkendelsen af kapitaldannelsens altdominerende betydning for vor levemåde og konkurrenceevne og af, at kapitalen arbejder mest effektivt og produktivt på private hænder. Hvis vore arveafgifter gøres stærkere progressive for at hindre for store formuedannelser på passive hænder, og hvis landbruget bevarer sine ejendomsskatter (incl. amt og kommune) fastlåse som nu, og indkomstbeskatningen afløses af en forbrugsbeskatning, burde misundelsesfænomenerne, samfundsklasserne imellem, kunne ophøre med som nu at nedbryde vor nuværende og fremtidige produktivitet — med at oversætte den gren, vi alle sidder på, hvad enten vi er lønmodtagere eller selvstændige.

Dansk landbrug behøver ikke — som man ofte antager det — at arbejde efter det aftagende udbyttes lov. Ved forskydning i afgrødernes art, f. eks. henimod de højproduktive foderafgrøder på bekostning af korn og græs, har vi i de nærmeste år ved mekaniseringens hjælp mulighed for enorme forøgelse i vor landbrugsproduktion og -eksport. Markedsmulighederne findes, men uden en omlægning af vort skattesystem til begunstiggelse af en stigende kapitaldannelse er den fornødne finansiering af en sådan udvikling i landbruget utænkelig. I dag går bevægelsen allerede den modsatte vej — likviditetskrisen medfører besætningsreduktioner. Både direkte og indirekte er vor kapitalforsyning på langt sigt en afgørende faktor for vor valutabalace.

Likviditetsstramning og skatteforøgelse uden at der åbnes mulighed for øget kapitaldannelse vil kun kunne forbedre valutabalancen en kort tid og kun på fremtidens bekostning. Vor fremtidige levemåde og vor kapitaldannelse er nøje sammenknyttet.